

РЕЦЕПЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНИХ ІДЕЙ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Процес сприйняття ліберальної ідеології є достатньо тривалим і непростим. Він потребує кардинальних змін в економічному та суспільно-політичному житті країни. Ліберальні ідеї, що представлені в програмах провідних партій та рухів України, підпорядковано іншим ідеям, насамперед, соціал-демократичній. Свобода, приватна власність та рівність можливостей, хоча й визнаються базовими цінностями, розглядаються як вторинні.

Ключові слова: рецепція, лібералізм, політична партія, свобода.

Сьогодні у багатьох країнах формується гуманістичний світогляд, основою якого виступають ліберально-демократичні цінності. Ліберальні трансформації здійснюють суттєвий вплив на політичне поле України, що актуалізує дослідження рецепції ліберальної теорії українськими політичними партіями. У контексті досліджуваної теми для виявлення базових ідей лібералізму використано фундаментальні праці, які є теоретичним надбанням світової ліберальної думки (Л. фон Мізес [1], Ф. А. фон Хайек [2], Д. Боуз [3] та ін.).

Емпіричною основою дослідження є передвиборчі програми українських політичних партій, представлених у парламенті–2007. Метою статті є рецепція ліберальних ідей в пострадянській Україні. Завдання статті полягає у виявленні ідей лібералізму в передвиборчих програмах партій та блоків парламенту-2007.

Поняття рецепції (від лат. *receptio* – сприйняття) визначають найчастіше як запозичення та адаптацію певних соціокультурних норм чи ідей одного суспільства іншим суспільством. Рецепція – як зазначено в словнику іншомовних слів – це „запозичення й пристосування певним суспільством соціальних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху” [4].

Дослідження рецепції ліберальних ідей може застосовуватися в різних площинах. Це, приміром, може бути суто теоретичний рівень, коли досліджуватиметься аналіз втілення ідей лібералізму в суспільно-політичних концепціях українських науковців. Або дослідження рецепції ідей лібералізму можна здійснювати в інституціональному контексті, виявляючи суто українську специфіку функціонування політичних інститутів, які притаманні країнам ліберальної демократії та стиль діяльності яких має суттєві відмінності від українських реалій. Наше дослідження буде зосереджене на рецепції ліберальних ідей програмними документами політичних партій України. Таким чином, під рецепцією ми розуміємо відтворення ліберальних ідей та їх адаптацію до сучасних українських реалій, що знаходить відображення у передвиборчих програмах українських політичних партій (на прикладі парламенту шостого скликання).

Термін „лібералізм” з’являється на початку ХІХ ст. і походить від латинського „*libertas*”, тобто „свобода”. Проблема свободи була актуальною тією чи іншою мірою для всієї суспільно-політичної думки, починаючи ще з Платона [5] та Арістотеля [6]. Ф. А. фон Хайек визначає свободу як одну з моральних цінностей, що формувались спонтанно; вона є однією з підвалин ринкової економіки, яка забезпечує необхідними ресурсами велику кількість людей [2]. Не існує свободи без обмежень, оскільки необмежена свобода кожного порушує свободу інших. Французькі економісти-фізіократи сформулювали й проголосили класичне ліберальне гасло „*laissez faire et laissez passer*”, тобто заклик до невтручання, до економічної свободи. Відомі історики економічної думки Ш. Жид і Ш. Рист підкреслювали, що принцип *laissez faire* важливо розуміти не як цілковите невтручання у справи, а скоріше як англійське *fair play* (чесна гра) – тобто ліберали вважали, що треба залишити „поле” вільним для тих, хто змагається [7, с. 20]

Один з визначних теоретиків лібералізму ХХ ст. – Л. фон Мізес – виділяє наступні ключові ідеї лібералізму: свободу, приватну власність, мир, демократію, віротерпимість, обмеження ролі держави, рівність усіх людей перед законом та нерівність багатств і доходів [1]. Лібертаріанці (в кінці ХХ ст.) закликають відмовитися від поширення ролі держави, її втручання в економічну сферу та повернутися до ідей класичного лібералізму, зокрема, до підтримки спонтанного порядку, верховенства права, обмеження повноважень держави, підтримки вільних ринкових відносин, мирного співіснування, забезпечення індивідуальних прав [3]. Певні ідеї лишаються незмінними в усіх ліберальних доктринах. Насамперед, це ідея *індивідуальної свободи*. Індивідуалізм в розумінні епохи Просвітництва – це здатність затвердити себе як носія розуму, здатність перетворювати реальність до потреб розуму. Метою держави є забезпечення *верховенства права*, вимогам якого вона сама має підкорюватись. Ліберальна доктрина природних прав людини на *життя, свободу, власність* вимагала від суспільства надання особі максимальної свободи для самореалізації. Природним і єдиним обмеженням такої свободи була свобода іншого індивіда.

Передусім, до ліберальних у передвиборчих програмах українських політичних партій відносимо наступні риси. В економіці – це обґрунтування економічної свободи і права власності; у соціальних відносинах – рівність можливостей; у духовному житті – свобода думки та слова; у релігії – антиклерикалізм; у моралі – індивідуалізм. Характерними ознаками ліберальної ідеології є індивідуальні, політичні та економічні свободи, що забезпечуються незалежністю правосуддя, рівністю можливостей та рівністю громадян перед законом. Розглянемо передвиборчі програми партій та блоків, представлених у парламенті-2007 у контексті наявності зазначених ліберальних ідей та їх інтерпретації.

Комуністична партія України виступає за збереження державної власності лише у базових галузях промисловості. В її програмі також містяться положення щодо відновлення державної монополії у банківській та зовнішньоекономічній діяльності, державної валютної монополії, планового ціноутворення. Пропонується „народний контроль” над приватизацією, що має проводитися поетапно з урахуванням інтересів трудящих. Приватна власність на землю відхиляється. Стосовно рівності можливостей зазначимо, що вона є неможливою через заклик до усунення від влади буржуазно-націоналістичних сил; відновлення влади трудящих. Що стосується свободи ЗМІ, то комуністи вважають за необхідне „встановити ефективний суспільний контроль над засобами масової інформації, зокрема телебаченням” [8]. КПУ не обійшла у своїх програмних документах релігійного питання, задекларувавши підтримку традиційних конфесій (Української православної церкви Московського патріархату) та виступивши проти поширення „агресивних і модерністських сект” [8]. Така нетрадиційна для лівих толерантність щодо релігії з одночасним підкресленням їх лідерами власних атеїстичних поглядів пояснюється лише прагненням надати партії сучаснішого звучання, розумінням непопулярності антирелігійної позиції, у тому числі й серед виборців (поміж прихильників КПУ значний відсоток становлять люди похилого віку – соціальна група традиційно підвищеної релігійності). Як і всі інші ліві партії та організації, комуністи виступають проти націоналізму, культури індивідуалізму та утвердження „західних стандартів духовного життя”. Таким чином, незважаючи на те, що передвиборча програма КПУ є „лівою” за своєю сутністю, виклики сучасності зумовили її певну демократизацію та лібералізацію (зокрема, у питаннях релігії).

Блоком Литвина, в який входять Народна партія і Трудова партія, підтримується створення державної системи підтримки підприємців-початківців, правовий захист малих і середніх підприємців. Зокрема, Народна партія пропонує „збереження державного контролю над стратегічними об’єктами і підприємствами, від яких залежить безпека життєдіяльності всього суспільства” [9]. Трудова партія у своїй програмі визначає народовладдя, захист прав людини як основу своєї ідеології. Фундаментальним є принцип

рівних можливостей [10]. Гарантується право на вільний доступ до культурних і духовних здобутків власної нації та всієї світової спільноти [10]. Свобода віросповідання забезпечена наступним положенням „здійснення реальних заходів для затвердження української нації як співдружності вільних громадян — незалежно від їхнього походження, мови, віросповідання і політичних переконань” [11]. Втім, індивідуалістичні ідеї не підтримуються. Отже, Блок Литвина спирається на лівоцентристські ідеї. Проте, чітко визначена лівоцентристська позиція, що знаходить свій вираз у конкретизованій політичній ідеології та доктрині, науково сформульованих і обґрунтованих цінностях, які наділені конкретним змістом і мають економічне підґрунтя, поєднана з окремими ліберальними цінностями.

Партією Регіонів запропоновано вести політику поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості. Це має забезпечити стабільний економічний ріст, а також поступове звільнення економіки від надмірного впливу держави. Зазначимо, що декларування рівності можливостей відсутнє. Гарантується свобода слова: „ми захищаємо свободу слова і поширення інформації, завдяки цьому є можливість самовираження і відстоювання думок, а в суспільстві існують механізми прозорості та громадського контролю” [12]. Незалежне правосуддя і пряму виборність суддів громадянами та неухильне дотримання законів має знизити обсяг „тіньової” політики й економіки, буде сприяти подоланню корупції в суспільстві. Заклики до індивідуалізму не підтримуються. Таким чином, Партія Регіонів – лівоцентристська партія – пропонує вести політику поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості, впровадження свободи підприємницької діяльності. Ліберальна компонента в передвиборчій програмі партії має досить вагому роль.

До складу Блоку Юлії Тимошенко входять УСДП (Українська Соціал-демократична партія), Виборче Об'єднання „Батьківщина”, ПРП (Партія „Реформи і Порядок”). Причому, лівоцентристськими партіями є лише перші дві (ПРП – ліберальна партія – права партія). Що стосується економічної сфери, то у державній власності мають залишитися лише стратегічні для національної безпеки об'єкти. У сфері економічних свобод запропоновано „ліквідацію економічного підґрунтя для корупції, а саме – зниження ролі держави в економіці” [13]. Гарантується забезпечення ефективної реалізації прав і свобод кожної людини, рівності чоловіків і жінок. Передвиборча програма ВО „Батьківщина” містить визначення ролі і місця „четвертої влади” як потужного інструменту формування людської свідомості, захисту їх незалежності, невід'ємного права на свободу слова [14]. „Інформаційний прорив” передбачає розвиток та захист національного інформаційного простору, масштабну інтернетизацію України з метою вільного і дешевого доступу громадян до суспільно важливої інформації [13]. ВО „Батьківщина” декларується сприяння міжконфесійній згоді. За власним визначенням, блок не підтримує крайні прояви лібералізму та індивідуалізму. Загалом, передвиборча програма БЮТ – „Український прорив” – є вираженою лівоцентристською програмою, оскільки найбільша увага приділена розгляду й варіантам вирішення соціально-економічних проблем. Хоча блок декларує основні ліберальні цінності, основний акцент зроблено на соціальні програми. Ліберально-реформістська модель суспільного розвитку України найбільш чітко сформульована в програмі ПРП, яка передбачає: жорстку монетарну політику, радикальну реформу фінансово-бюджетної системи, орієнтовану на бездефіцитний (профіцитний) бюджет [15].

До складу Блоку „Наша Україна – Народна Самооборона” (НУ-НС) входять такі партії: „Наша Україна”, Християнсько-Демократичний Союз (ХДС), „Вперед, Україно!”, „Європейська партія України” (ЄПУ), Громадянська партія „Пора”, Українська народна партія (УНП), Партія захисників Вітчизни (ПЗВ), Народний Рух України (НРУ), Конгрес Українських Націоналістів (КНУ) та Українська Республіканська партія „Собор”. Поєднання правоцентристських та правих партій у блоці обумовлює акцент на різних аспектах ліберальних цінностей. Так, ЄПУ виступає за зменшення впливу держави на

економіку, припинення комерційної діяльності держави та захоплення державної влади бізнесом [16]. У передвиборчій програмі ХДС зазначається, що „державна дбає про створення для всіх і кожного рівних можливостей в реалізації себе як особистості, задоволенні природних і громадянських прав та свобод особи” [17].

Сучасна держава, забезпечуючи збереження людських цінностей та гарантуючи суспільні цінності, мусить дотримуватись наступних принципів: верховенства права; свободи слова; політичної відповідальності за ефективність своєї діяльності; відмови від патерналістських функцій та авторитарних методів [18]. Це є одним з центральним положень передвиборчої програми ГП „Пора”. В питаннях релігії та міжконфесійних відносин „Народний Рух України виступає за дотримання свободи совісті, за визнання права кожної людини на вільне виявлення її релігійних переконань”, НРУ „з повагою ставиться до релігійних почуттів наших співвітчизників, які не є християнами” [19].

Індивідуалізм у моралі та економіці підтримується „Нашою Україною”: „ми вважаємо саме людину, громадянина головною цінністю державної політики. Альтернативою нинішньому господарюванню ми бачимо нову модель, яка базується на людському капіталі, розвитку знань і високих технологій” [20].

Отже, в програмах партій блоку НУ-НС закладено здебільшого ідеї, які, мають на меті вихід із кризи. До таких можна віднести: підтримку національного виробника; соціальний захист населення (а не певних груп); народну приватизацію.

Політичний бренд „лібералізм” є не досить популярним в Україні, тому політичні партії уникають відкрито позиціонувати себе як прихильників ліберальної ідеї. Нині лише близько десяти українських політичних організацій декларують, що взяли на озброєння ліберальні ідеї. Однак, певні прояви ліберальних поглядів можна віднайти у передвиборчих програмах абсолютно усіх партій та блоків, представлених у парламенті-2007.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мизес Людвиг фон. Либерализм в классической традиции / Людвиг фон Мизес ; [пер. с англ.]. – М. : ООО „Социум”, ЗАО „Издательство „Экономика”, 2001. – 239 с.
2. Хайек Ф. А. фон. Дорога к рабству / Ф. А. фон Хайек ; [пер. с англ. / предисл. Н. Я. Петрикова]. – М. : „Экономика”, 1992. – 176 с.
3. Боуз Д. Либертарианство : История. Принципы, политика / Д. Боуз [пер. с англ. / под общ. ред. А. В. Кураева]. – Челябинск : Социум, Cato Institute, 2004. – 392 с.
4. Сучасний словник іншомовних слів : Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).
5. Платон. Государство / Платон // Филеб, Государство, Тимей, Критий ; [пер. с древнегреч. / общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи]. – М. : Изд-во „Мысль”, 1999. – 656 с. – С. 79–420.
6. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения : В 4-х т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с. – С. 375–644.
7. Заблоцький В. П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія / В. П. Заблоцький. – Донецьк : Янтра, 2001. – 368 с.
8. Передвиборча програма Комуністичної партії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kpu.net.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
9. Передвиборча програма Народної партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://narodna.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
10. Передвиборча програма Трудової партії. – Режим доступу: <http://www.tpu.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
11. Передвиборча програма Блоку Литвина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://novynar.com.ua/dossiers/bloki_party/block_litvina. – Заголовок з титул. екрану.
12. Передвиборча програма Партії регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://novynar.com.ua/dossiers/bloki_party/party_region. – Заголовок з титул. екрану.

13. Передвиборча програма Блоку Юлії Тимошенко. – Режим доступу: <http://www.tymoshenko.com.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
14. Передвиборча програма ВО „Батьківщина” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://batkivshina.kharkov.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
15. Передвиборча програма партії „Реформи і порядок” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prp.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
16. Передвиборча програма „Європейської партії України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euroukh.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
17. Передвиборча програма Християнсько-демократичного союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hds-kharkiv.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
18. Передвиборча програма ГП „Пора” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pora.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
19. Передвиборча програма Народного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nru.org.ua>. – Заголовок з титул. екрану.
20. Передвиборча програма партії „Наша Україна” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.razom.ua>. – Заголовок з титул. екрану.

Здорик М.В.

РЕЦЕПЦИЯ ЛИБЕРАЛЬНЫХ ИДЕЙ: УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ

Процесс принятия либеральной идеологии достаточно длительный и непростой. Он требует кардинальных изменений экономической и социальной жизни страны. Либеральные идеи, представленные в программах ведущих партий и движений Украины, подчинены другим идеям, в первую очередь, социал-демократической. Свобода, частная собственность, равенство возможностей, хоть и признаются базовыми ценностями, рассматриваются как вторичные.

Ключевые слова: рецепция, либерализм, политическая партия, свобода.

Zdorik M.

THE RECEPTION OF LIBERAL IDEA: THE UKRAINIAN CONTEXT

The process taking of liberal ideology is rather longer and nonsimple. It requires cardinal changes in the economical and the social life in the country. The liberal ideas that lead parties and movements produced in their programs are submitted to another ideas (in the first place, the social-democratic idea). Freedoms, the private property, the equality of opportunity are recognized as the basic values, but they consider as secondary.

Keywords: reception, liberalism, political party, freedom.